

הנידון כאן הוא משום עשיית אהל, שאסרו לכסות גיגית או כלי אחר שהוא רחב מאד (מג"א עפ"י תוס' ביצה לב ור"ן) בבגד וכד' אם יש בו חלל טפח [משא"כ אם הכלי מלא. ר"ן, רשב"א] בזמן שמכסה את כולו, אבל אם משאיר ממנו מקצת גלוי – מותר. [ואם היה מכוסה קצת מערב שבת, מותר לכסות כולו בשבת, שהרי תוספת על 'אהל עראי' מותרת. שער הציון סוס"י שטו].

ואילו לדעת הראב"ד (ערשב"א ור"ן ורישב"א) אין איסור 'אהל' בכיסוי כלים, אלא לכך אסרו לכסות כל הגיגית בבגד, מפני שנראה כמשמר.

ונכון להחמיר כפירושו הראשון, שכן היא דעת הרבה ראשונים וכפי שפסק בשלחן ערוך. ועל כן חבית גדולה של מים אין לכסותה כולה בשבת כשיש בה חלל ריק טפח. והנהגים להקל בזה אין למחות בידם, שיש להם על מי לסמוך (עפ"י משנ"ב סוס"י שטו).

בכיסוי המיוחד לכלי, כתב הט"ז (סקי"א) שמותר. אך בבאה"ל (סעיף יג ד"ה בגד) נקט דלא כהט"ז ופירש שמדובר בהלכה זו בבגד המיועד לצורך זה. ואולם אם יש לכיסוי בית אחיזה לדברי הכל מותר (כן מובא בשש"כ כד הערה עא מהגרשו"א). ונראה שהוא הדין כשהוא מיוצר ומותאם לאותו כלי, שאינו נראה כאהל כלל. ולכן אין איסור זה שייך בכיסוי דודי המים הגדולים שעל הגגות. גם י"ל כיון שאין הכיסוי על פני כולו, הרי זה רק תוספת אהל עראי, וצ"ע.

'דבי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא...' מכאן מבואר כסברת מהריט"ץ (בתשובה רג, מובא בפוסקים או"ח שיט) שאין 'ברירה' בהפרדת דבר מוצק הנמצא בתוך משקה, מפני שהוא כבר ברור ועומד ואינו בגדר 'מעורב' [והתיר לפי זה להסיר צירעה מכוס משקין, והמליץ: 'אין ברירה בלח, וגם את הצירעה ישלח'. ואולם דעת הט"ז (סקי"ג) שאין להסיר אלא אם יטול קצת משקה עמהם]. ורק בסוף השפיה שכבר יש שם 'תערובת' על הטיפות, כשמפרידן שם 'בורר' עליו (עפ"י חזון איש נג).

ופירש החזו"א לפי זה דברי הט"ז שצריך להסיר מעט משקה עם הנובב – כי יש מקום לומר שהיין המטפח על גוף הנובב נחשב כ'מעורב' עמו, לכן יקח קצת משקה עמו, שהמשקה הנשאר ודאי אין הנובב 'מעורב' בו.

ובשו"ת אור לציון (לגרבי"צ אבא שאול זצ"ל. ח"א או"ח כז) נטה מדבריו וכתב להוכיח שמחלוקת הראשונים היא בדין ברירה בלח הנ"ל, אך דוקא בהסרת המוצק מהנוזל, שיש סברא לומר שהגוש עוכר את המשקה וכשמסירו הרירו מתקן את המשקה בכך, אבל הסרת הנוזל מהמוצק אינו 'בורר', וזהו הטעם שמותר לערות היין בנחת ולהפרידו מהשמרים, שבהסרת המשקה העליון אין נחשב 'בורר' מהשמרים העומדים לעצמם, משא"כ בנטילת המוצק מהמשקה.

'ניצוצות לבי רב פפא לא השיבי.' יש להוסיף על מה שכתב רש"י שמטיל שכר היה, שמפני עשירותו לא היו חשובים הניצוצות בביתו. וכמבואר בכמה מקומות שהיה עשיר – ע' בפסחים מט. קיא. קיג. (כפי שציין בחזו"א ב"ב סוס"י ה. ויש להעיר עוד מב"מ סה. סט: אודות הלואות שנתן).

דף קמ

'אימיה דאביי עבדא ליה ולא אכל... ובחשי ליה בשופתא דתומא ואכל.' נראה שהחמירו ונמנעו מלאכול כדי שלא יעשו להם כן בפעם אחרת, הגם שמן הדין אין סברא לאסור המאכל בכך. ומצינו כיוצא בזה לעיל קט (שפת אמת).

'אם כן מה בין לי ולך.' ... ובכהאי גוונא מה שהשיב ר' ינאי לר' יוחנן תלמידו 'מה בין לי ולך' במסכת

שבת דף ק"מ ע"א, אינו כדברי גאון ורם לבו ומבזה זולתו, כי מותר לרב לדבר אל תלמידו לקנטרו על מיעוט הבנתו לסיבת התרשלותו. ומכל מקום אפשר דר' יוחנן שקיל למטרפסיה שכן השיב הוא לאיסי מסכת חולין דף קל"ז ע"ב. ובשניהם פירש רש"י דידענא לפרושי מתניתין טפי ממך, וזה צריך לעיון דבשניהם לא תלי הדבר בפירוש המשנה רק שכך קיבל.

ולולי פה קדוש דרש"י הייתי אומר שהם דברי ענוה, והגדיל מעלת תלמידו או חבירו, וכך אמר לו בתשובתו שכך קיבל ולולי ששימש רבותיו מאד ועל כן רבתה קבלתו, 'מה בין לי ולך' – כי מצד ההשגה ועיון וחכמה אין חילוק. אי נמי י"ל כי 'בין לי ולך' כמוכּן לכל שודאי טובא יש, רק שמלת 'לי ולך' ענינו הבאת הדבר ממקום אחר אל האדם כנודע, ורצונו לומר שהרבה יותר קבלתי ושמשתי רבותי מאתה, דאם כפשטיה להגדיל מעלתו על מעלתן היה לו לומר 'מה ביני לבינך' (מתוך תשובת חות יאיר סו"י קנב).

והנצי"ב פרש ששיטת רבי יוחנן בכל מקום 'הלכה כסתם משנה', ואף אם חכמים חולקים על כך בברייתא [שאם לא כן מה רבותא יש בדבר]. ואילו רבי ינאי אינו סובר כן, ולדעתו אם המשנה כדברי היחיד בברייתא, הלכה כרבים ולא כסתם משנה.

'אלא אמר אביי: מדרבנן, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול'. ונפקא מינה בטעם זה שאפילו עושהו לצורך שתייה בעלמא ולא לשם רפואה אסור משום דרך עשיית חול (באור הלכה שכא"י).

'מהו לכסכוסו כיתניתא בשבתא, לרכוכי כיתניתא קא מיכוין ושפיר דמי או דילמא לאולודי חיורא קמיכוין ואסיר'. 'מכוין' לאו דוקא, שאם כן נשאל את פיו – אלא כלומר מהו עיקר המעשה בכך שהמעשה האחר טפל לו (ריטב"א).

היה מקום לומר שאפילו מכוין ללבן מותר כי עיקר המעשה הוא ריכוך, ואולם במשנ"ב (שב סקכ"ד) כתב שאם מתכוין לצחצה אסור כמו בסודר. ויש לפרש דברי הריטב"א בשאינו מכוין ללבן ואעפ"כ נסתפקו שמה הוא מעשה של ליבון והרי כאן פסיק רישיה, או אין זה מעשה ליבון מצד עצמו, אך אם מתכוין אליו אסור (וע' כיו"ב במובא לעיל ק"ז). קלג. ולהלן קמה. אודות פעולות שמטרתן מגדיר את שמן). דוגמא לדבר, להלן קמא: סך את רגלו בשמן ומניחה כמנעל ואם מתכוין לעבד אסור. ואף שלמסקנא אסרו בשניהם, היינו משום גזרה (כדפרש"י) לפי שהוא עיבוד דאורייתא (כמו שכתב בחיי אדם, מובא במשנ"ב שכו סק"ב), משא"כ כאן. וע' דוגמא נוספת בספר חדושים ובאורים (טז, יא) אודות גרירת טיט מהמנעל בחודו של סכין שאף לרבי יהודה מסתבר שמוותר, הגם שאם מתכוין להחליק חייב משום ממחק. וע' ע"כ כיו"ב בקהלות יעקב שבת ב.

(ע"ב) 'משלפו לדידה מקניא – שרי'. ואם תאמר כיון שהניח הכתונת מדעת על הקנה, מדוע לא תאסר משום 'בסיס לדבר האסור'? יש לומר שאין נקרא 'בסיס' אלא כאשר מונח האיסור על ההתר, אבל כאן הכתונת מונחת על האיסור הלכך לא נעשית 'בסיס' (ב"ח שח, י).

ואם ההתר משמש לאיסור, יש מסתפקים לומר שאעפ"י שהוא מעליו נעשה 'בסיס לדבר האסור' (ע' פמ"ג ריש סי' שח במ"ז אות ד). ולפי זה האטדים התופסים את הכבסים האסורים בטלטול, אסורים בטלטול (עפ"י ש"כ כ הערה קנז, ע"ש). וצריך לומר שמדובר שיכול לשמוט הכתונת בלא טלטול הקנה עמו, שאם לא כן נמצא מטלטל את הקנה (עפ"י משנ"ב שח ס"ק סד, מא"ר. ובספר שמירת שבת כהלכתה (פ"כ הערה קפא) העיר הלא טלטול מן הצד לצורך דבר המותר הוא).

‘ואמר רב חסדא: אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא... בעתירותי דאמינא היבא דעייל ירקא ליעול בשרא’ –

‘...ומה שאמר ויהי כן על הירקות למאכל, היינו שיוכלו לתת חיות לאדם אף שבהם עצמם אין חיות, ולא דמי לבעלי חיים שהיו נפש חיה ואם כן יש בהם כח חיות להחיות נפש אדם, וכידוע דברי האר"י על מה שאמרו **לא בעתירותי אכלי ירקא... ליעול בשרא וכוורא** – דרצה לומר כשהיה עשיר בדעת, להעלות ניצוצות קדושים מבעלי חיים. ובפשוט גם כן, כי בעשירותו, מאחר שהשי"ת נתן לו עשירות והזמין לפניו אכילת בשר ודגים מסתמא צריכים... (כאן מחוקות כמה חיבות) חיותן, כי מאכל שהשי"ת מזמין לאדם הוא מה שצורך לחיות נפשו... (כנ"ל) ראוי לאכול... סימן דאין יכול לקבל חיות ממנו ושאיין ראוי לו. וכמו שאומרים בשם אחד קדוש שע"כ בהכרח שיאכל מה שחושק מי שיודע שאין חשקו מצד היצר הרע שכבר לבו חלל בקרבו ועל כרחו צריך להם להחיות נפשו...’ (ליקוטי תורה מכת"י רבי צדוק הכהן, נדפס בסוף ספר פוקד עקרים, עמ' 62. וכ"ה בפרי צדיק לך לך ה; תוריע ט)

‘בעניותי בתורה, לא אכלתי ירקא – מצוות שאפשר לעשותן על ידי אחרים, ויכול כל אחד לעשותן – משום דגריר – מושך זמן הרבה בעשייתן ומתבטל בין כך מתלמוד תורה. בעתירותי... באתרא דליעול ירקא ליעול בשרא וכוורא – בשרא דתורה ללמוד וללמד (קומץ המנחה כא).

‘ואמר רב חסדא: האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי קעבר משום בל תשחית’. אף על פי שאמר לעיל בעתירותי לא אכלי ירקא דאמינא היבא דעייל ירקא ליעול בשר וכוורי – יש לחלק שבשר ודגים מוסיפים כח ומועילים לגוף מן הירק, משא"כ פת חטים אינה מעולה משעורים אלא טעימה יותר [אך קשה ממה שאמרו (רפ"ג דפסחים) שפת נקיה טובה לכמה דברים מפת קיבר – משמע שפת חטים מעולה מן השעורים] (שפת אמת).

וצריך לומר שבכלל 'מאן דאפשר ליה' היינו אדם שמרגיש טוב באכילת פת שעורים לא פחות מבחטים. ומ"מ דחו זאת משום שסוף סוף עדיף לגוף פת חטים ובל תשחית דגופא עדיף.

‘ואמר רב פפא: האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית’. (ע"ע בח"א מהרש"א ובבאור דבריו בהגהות 'טל תורה' להג"ר מאיר אריק).

ומצינו לרב פפא כמה מאמרים השייכים לשיכר ושתיה, ענין אומנותו, שמייצר שיכר היה והשכר מצוי בביתו ולא היין, ע' ב"מ סה. ופסחים קיג. וכמו שאמרו לעיל קלט: שבביתו שפו שיכר מכלי לכלי בשבת כי טיפות השיכר אינן חשובות שם, כדפרש"י; –

ברכות מד: אמר ליה רבא לרב פפא: סודני, אנן תברינן לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו חמרא במאי תבריתו לה... (וע' מנחות עא. וברש"י).

סוכה מט: 'שכר לשון שתיה... ש"מ כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע'.

כתובות ח: ע"ז ח: 'אמר רב פפא משמיה דרבא: מכי רמו שערי באסיתני'.

בבא קמא לה – 'דההוא תורא דהוה בי רב פפא... ופתקיה לנוייתא ושתי שיכרא'.

בבא מציעא סו: 'אמר רב פפא: האי אסמכתא... אשכחיה דקא שתי שכרא קני'...

ע"ז לא: 'רב פפא מפיקין ליה (- השכר) אבבא דהנותא ושתי'.

וכן מצינו לרב פפא כמה מאמרים בעניני תמרים, שמהם הופק השיכר שלהם; –

יומא עט: 'תרי קבי דתמרי חד קבא דקשיבא וסריח'.
 מועד קטן י: אמר רב פפא להתיר לייבש תמרים במועד כדי שלא יתליעו.
 כתובות ס. ר"פ אמר אפילו תמרא דהנוניתא'.
 ב"מ סז: 'אמר מר זוטרא משמיה דרב פפא... ואפילו מתמרי דאבודיא'.
 כריתות יד. 'רב פפא אמר כגון דמלייא בתמרי'.

'נקיט מרגנתא בחדא ידיה וכורא חדא ידיה. מרגניתא אחוי להו וכורא לא אחוי להו עד דמיצטערן והדר אחוי להו'. הריטב"א נטה מפרש"י (וכתב שאינו מחזור כלל. וע' אגרות משה אה"ע ח"ד סוס"י סו), ופירש שרצה ללמד בנותיו מדת הצניעות שהיא טובה. ונטל מרגלית בידו אחת ופחם בידו האחרת. המרגלית הראה להן לאלתר ואת הפחם לא הראה, כסבורות שהוא דבר חשוב מאד ומצטערות היו לראותו, ורק לאחר מכן הראה להן – להודיען שהדבר הצנוע, אדם מחבבו יותר. והנצי"ב בחדושו פירש בדרך זו: שני חיובים הם שחייב הבעל לאשתו; תכשיטים ותשמיש. ורמזו רב חסדא לבנותיו בדרך חכמה שתכשיטים אפשר להן לבקש בפה מלא אבל לא תשמיש. מה עשה, נטל מרגנית בידו אחת – רמז לתכשיטים, ודג בידו אחרת – רמז לתשמיש, שהדגים פרים ורבים הרבה. את המרגנית הראה להן מיד ואת הכוורי לא הראה עד שהיו מצטערות להראות להן.

'גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי'. יש מפרשים [דלא כפרש"י] 'לפני הרעי' – היינו שור של מרעה, כלשון הכתוב (מלכים-א ה) ועשרים בקר רעי. שור זה אינו מעונג ורגיש כשור של פטם [וכמו שאמרו בירושלמי כאן: 'מה שהפטם מותיר הרעי אוכל'], הלכך אינו גורף הזבל לגמרי מפניו אלא דיו בסילוק לצדדים (כן הביא ב'חדושי הר"ן' מרבנו יהונתן, וכתב שזה הפירוש עיקר. וכן משמע בפירוש רבנו חננאל ובמאירי. וע' גם בירושלמי כאן. וע' בהגהות מהר"ץ חיות והגהות הגרי"ש נתנון למשניות; עיונים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' כז-כה; מאור ישראל).

'איבעיא להו רבנן ארישא פליגי או אסיפא פליגי'. יש לשאול מה טעם יחלקו חכמים רק בסיפא, והלא נראה שהגריפה מלפני הפטם חמורה יותר שעיקרה הזזת פסולת, כמו שפרש"י שגורפים כדי שלא תתערב העפרורית [אמנם ברמב"ם (שבת כו, יט) נראה שעיקר הגריפה במאכל ולא בפסולת], משא"כ סילוק התבן והשעורים. ואפשר כיון שהגריפה ברישא נועדה לצורך פיגוי המקום, יש להתירה יותר מסילוק התבן שהוא לצורך שמירת התבן עצמו [כמו שמצינו חילוק זה בטלטול כלי שמלאכתו לאיסור, שלצורך מקומו מותר ולצורך שמירתו אסור] (עפ"י שפת אמת).

דף קמא

'הקש שעל גבי המטה לא ינענענו בידו'. מדובר בקש שלא ייעדוהו לשכיבה, ועתה הוא בא לשכב עליו ולשוטחו לשכיבה שלא יהא צבור וקשה, אבל היה מיועד לשכיבה – מותר בטלטול. [וגם בסיפא שהתירו כשהיה עליו כר או כסת, אין מדובר במחשב עליו ומיעדו לשכיבה אלא שישן עליו מבעוד יום] (עפ"י רש"י ור"ן נ. וכן הובא במשנ"ב שיא ס"ק לא).